

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд на тема:

**Влиянието на груповата принадлежност върху жизнените перспективи при
младежи от български и ромски произход**

Автор: Радостина Борисова Антонова

Докторант към Катедра Социология, ФФ, СУ „Св. Кл. Охридски“,

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално
направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата; докторска програма

Социология

Научен ръководител: проф. д.с.н. Майя Димитрова Грекова.

**Автор на становището: професор д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра
Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното
жури, назначено със заповед № РД-38-404 от 27.07.21 г. на Ректора на Софийски
университет „Св. Климент Охридски“ проф. А.Герджиков**

1. Представяне на дисертацията.

Формални характеристики на дисертационния труд и на условията за защита:

Докторската теза е с общ обем 426 стандартни страници и се състои от увод,
изложение в шест части, заключение, библиография и три приложения.

Библиографията включва 179 заглавия на български, английски, немски, руски и
унгарски езици. Необходимите за защитата на тази дисертация публикации са три, в
реномирани академични издания, но авторката има и много други научни публикации,
засягащи преди всичко психологически и здравни аспекти на поведенчески нагласи. Не
съм установила плагиатство в докторския труд. Представените документи и
дисертацията отговарят на всички формални условия за защита. Авторефератът
представя коректно тезата.

Първите две части на дисертацията са теоретични, най-първата засяга виждания и
изследвания на конституирането на младежта като група, а втората – проблематика,
свързана с описанието на ромската общност. В тази втора част се засяга

концептуализирането на малцинство; маргинализация на групи в пост-индустриалния град – разликата между общност и нови форми на градска маргиналност като гето, комунално гето, хипергето, включваща и разликата между афро-американските гета в САЩ и работнически предградия в Западна Европа, например в Париж, т.нар. „Червен пояс“; описание на ромската общност в България и конкретно в квартал „Факултета“, обект на дисертацията. По същество в тази част се съдържа едно много интересно изследване, базирано на включено наблюдение на квартал „Факултета“, картографиращо различните „махали“ в квартала и то в сравнителен план – 2002 и 2017 г. За мен това е една от най-значимите части в дисертацията, която, комбинирана и с данните от другите изследвания, показва трудността квартал „Факултета“ да се впише в описаните в предишната глава форми на гетоизация – кварталът е хибрид между общност, гето, хипергето. Следващите части представят изследването на две групи младежи /15-25 г./ – роми, живеещи в кв. „Факултета“ и българи от град София. Трета и четвърта част са ненужно обособени според мен, доколкото представят целите, хипотезите, методиката на изследването. Следващите две части са посветени на анализ на резултатите. Достойнство на изследването е, че то, освен сравнението на двете групи младежи, дава възможност и за проследяване на поколенческата промяна – проведено е през 2002 и през 2017., като анализът постоянно осцилира както между двете групи, така и между двата периода. Изследването включва пет различни блока въпроси, освен демографските, засягащи: жизнените перспективи; усещането за фатализъм; преживяването на положителни/отрицателни емоции, свързани с груповата принадлежност; въпросник за изследване на позитивен и негативен опит при контакт с представители на собствения и другия (български и ромски) етноси, и въпросник за етнически стереотипи / анализът на данните от този въпросник е в Приложение 2/. Това по същество са пет различни изследвания, но докторантката ги обединява в един аналитичен текст в последните две части, защото търси взаимовръзката между отговорите на гореизброените четири въпросника, без петия.

Данните са много и различни, при това докторантката постоянно удържа както сравнението между двете групи, така и сравнението по периоди, а и корелацията между различните твърдения – това изисква много голям труд, бъдещ възхищение. Поради тази причина няма как да ги коментирам – това ще изисква поне сто страници, в приносните моменти ще посоча най-важните изводи от тях.

2. Приноси

1. Изследването безспорно е *приносно от гл. т. на нови знания*. То е уникално в двойния си сравнителен аспект – между две различни по етнос групи и между два периода. Не е изненада разликата в жизнените перспективи на двете етнoсни групи, но специално трябва да се подчертае голямото желание за миграция сред младите роми, доста по-голямо в сравнение с българите. Буди любопитство сравнително ниския процент отговорили и в двете групи, но особено този на отговорилите от ромската, за които женитбата не е приоритет в жизнените перспективи за следващите 5 години, за втората група е добре да се потърси отговор. Има още много интересни данни, които са определено принос към нови знания, но тук като приноси ще подчертая най-важните според мен изводи, които хвърлят нова светлина върху процесите, протичащи сред младото ромско поколение в един градски квартал.

Много важно е, че дисертацията показва хетерогенността на групата на ромските младежи. При тях, през 15 годишния период, делеящ двете изследвания, се е увеличил процентът на тези, които се откъсват от традиционните норми и се автономизират. Това важи преди всичко за младежите със средно образование и жените – данните за младите жени са много интересни и заслужават специално внимание. Авторката дори твърди, че сред тези две групи се появяват и цели, свързани с напускане както физическата, така и на психическата територия на общността. /178 с./ Доказва се и ролята на по-високото образование за автономизацията на личността. Следователно излиза, че традиционната общност при ромите, живеещи в града, се разгражда и представители на младото поколение се приближават по ценностите си към българските младежи. На пръв поглед може да се предположи, че тези процеси ще доведат до намаляване на социалните дистанции между тях и българските младежи. Оказва се, че това не е така поради две причини. Първо, точно срещата на ромските младежи със средно образование с българите „показва увеличение на преживяването за стигматизираност по всички твърдения ... Така, поставени в две среди, в които те са възприемани и третиранни като различни, отклоняващи се от нормата, тези младежи са по-сензитивни към преживяването за различност в един негативен аспект, т.е. към алиениращия и отчуждаващ ефект на стигмата.“ /с. 189/ А това е така, защото, второ, „През годините негативното стереотипно възприемане на ромската общност не се променя съществено при българите“. Налице е поколенческа промяна в част от представителите на ромската общност по посока на приемане на модерни ценности, но тази промяна не е обвързана с преодоляване на негативната стигматизация от страна на

българите. Това на свой ред води до само-стигматизация от страна на ромските младежи. Този извод е много важен и е принос, защото противоречи на общоприетите виждания, че ромите не се променят, че „тяхната култура си е такава“, че те „по природа са такива“, напротив, изследването ясно регистрира промяна поне в изследваната група. Проблемът лежи в непроменящите се негативни стереотипи и нагласи от страна на българите към тях, които в най-добрия случай провокират желание за миграция сред ромите. Авторката формулира много важния извод, че „преодоляването на само-маргинализацията от страна на ромските младежи без промяна у представителите на мнозинството едва ли би довело до пълноценно включване на ромските младежи в живота на голямото общество“/ с. 197/.

2. Този извод, както и другите данни, пряко водят до препоръки спрямо публичните политики, макар авторката да не ги е формулирала, но те следват от текста, така че определено считам, че дисертацията има и *научно приложен принос*. Тя показва, че ако искаме интеграция, трябва да има ясен фокус и върху политики спрямо българското население (интеграцията според Майя Грекова е двустранна среща между мнозинство и малцинство и изисква усилия от двете страни, изследването доказва това), насочени срещу преодоляване на негативните стереотипи – образователни, медийни, засягащи трудовата заетост. Ясно се вижда и ролята на образованието, така че, освен фокус върху процеса на десегрегация, който върви трудно, трябва да се повиши рязко качеството на образованието в сегрегирани училища.

3. *Теоретични и методически приноси*. Вече споменах, че по същество докторантката описва нов, различен тип градско общежитие, което не се вписва в съществуващите досега категории, а е хибрид от тях и изразява специфична градска маргинализация – хем има черти на комунално гето, хем общността се разпада – в квартала ясно се виждат разликите между заможни и бедни роми, млади и възрастни; хем върви към хипергетоизация, но не съвсем; хем се развива сякаш в положителна насока, но негативните стереотипи към него се запазват. Мисля, че това е продуктивна теоретична посока, в която докторантката може да продължи. Методическият принос засяга изработването и прилагането на структуриран въпросник за измерване на нагласите към фатализъм и традиционни ценности, базиран на анализа на интервюта с ромски младежи и съобразен с техния език и виждания.

3. Бележки и въпроси

Дисертацията предлага твърде много данни, които изискват осмисляне. Това, разбира се е плюс, но интерпретацията на толкова много данни предполага още по-голям труд от вложения. В този смисъл, с оглед на бъдеща книга, ми се струва по-полезно да се съкратят част от данните в името на по-сериозно тълкуване на тези, които останат. Пример: Появява се интересният извод, на базата на посочени данни/увеличава се процентът на възхищаващите се на българи, намалява броят на конфликтувалите с българи и т.н./, че през 2017 г. сред младите българи, които смятат, че в България не могат да реализират всичките си планове за живота, намаляват изпитвалите негативен вътрегрупов опит /с.174-175/. Любопитно само по себе си. Но какво означава това, какви са възможните интерпретации? Че изпитват възхищение към българи навън? Че са се повишили изискванията към жизнените планове; че средата на общуване не оказва влияние върху плановете за живота, т.е. върху търсенето на по-доходна работа? Вероятно няма данни, които да подсказват точния отговор, но е добре да се подчертават любопитни резултати и да се изказват хипотези за тях. Какво ни говори например и изводът на с. 176: „Резултатите показват, че сред младите роми от кв. „Факултета“, за които най-важно е да си намерят (каквато и да е) работа през 2017г., спада делът на преживявалите както отрицателен, така и положителен опит и с роми, и с българи.“?

Разбира се, трябва да подчертая, че авторката интерпретира повечето данни особено интересно в обобщенията. Това, което казвам, с оглед на четивността на една бъдеща книга, която задължително трябва да бъде издадена, е да се намалят малко данните, които се дават, за сметка на интерпретациите. За мен лично би било по-полезно да има повече таблици, така читателят по-лесно ще се ориентира в множеството данни.

Понякога, тъкмо защото числата се редят като тополите в песента „Среща“ на Щурците, тънките дистинкции се губят и едва ли са необходими, например в изводи като: „С почти 26% по-малко са тези младежи от кв. „Факултета“, които са се *доверявали* на роми (от 77,6% през 2002г. спадат на 51,7% през 2017г.) и с 27,2% тези, които се *доверяват* на роми (75,5% през 2002г. и 48,3% през 2017г.) – к.м., ако, разбира се, няма грешка в изречението. Има и известни повторения в текста, които е добре да се изчистят при книгата – примерно за европейските гета / с. 61 -62 със стр. 72/, както и при някои от обобщенията.

Много интересни са сравнителните данни за отношението към семейството в двете групи – при ромите се увеличава автономизацията спрямо родителите, а при българите - желанието за подкрепа от семейството, макар младите сами да взимат решенията си

/с. 180-183/. Важни резултати, но тук е добре да се открие разликата между двете групи и различната роля на семейството при тях – докато при ромските младежи това е израз на подкопаване на традиционните норми на общността и индивидуализация, в българския случай, характеризиращ се с нуклеарни семейства, вероятно това е връщане към „пристан в един безсърдечен свят“/ Кр.Лаш/ и не е ясно дали е израз на ретрадиционализация. Стои въпросът до каква степен разбирането за семейството е сходно при едната и другата група и дали са близки функциите, които то изпълнява спрямо тях. Ако има разлики, то тогава твърдението „Дори споделянето на едни и същи ценности / имат се предвид общностни ценности – б.м. /не успява да“/с.223/ е под въпрос – общи ли са наистина ценностите? Тук е ролята на качествените изследвания, които да прояснят разбиранията за ценностите.

Всичко написано дотук по никакъв начин не намалява отличното ми впечатление от представения дисертационен труд, а по-скоро цели да подобри читаемостта и разбирането на данните в бъдещата книга.

4. Лични впечатления

Не познавам персонално докторантката, имам положителни впечатления от нея от представянето на части от тезата ѝ на докторантските семинари. Нямам конфликт на интереси с нея.

5. Заключение

Написаното дотук води до категоричното ми заключение, че дисертацията е важен научен труд със значими приноси. Гласувам за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология) на Радостина Борисова Антонова и препоръчвам на членовете на научното жури да вземат същото решение.

23.10.2021

Проф. д-р Петя Кабакчиева